

ГОЛОДОМОР НА ВІННИЧЧИНІ: «СУХА» СТАТИСТИКА ТА «ЖИВІ» СВІДЧЕННЯ

А. Р. Буран, Н. Р. Темірова

Анотація. У статті проаналізовано кількість жертв під час Голодомору 1932–1933 рр. на території Вінницької області. Досліджується проблема відображення подій Голодомору в статистичних джерелах та особистих свідченнях очевидців. За допомогою аналізу «сухої» статистики та «живих» свідчень розглядаються різні аспекти цієї трагічної події, яка розгорнулася у 1932–1933 рр., зокрема у межах сучасної Вінниччини. Статистичні дані висвітлюють об'єктивний погляд на масштаби Голодомору та його вплив на населення області. Одночасно живі свідчення осіб, які пережили цю жахливу подію, допомагають відтворити історію та страждання людей, які стали жертвами Голодомору 1932–1933 рр.

Ключові слова: Голодомор, кількість жертв, Вінницька область.

Минає 90 років з моменту вчинення радянською владою злочину проти українського народу – Голодомору, що обернувся масштабною трагедією, наслідки якої мають відгомін і в наші дні. Усвідомлення її причин, деталізація, оприлюднення персонального досвіду виживання, визначення масштабів загиблих внаслідок штучного голоду сприятиме морально-психологічному зміцненню українства, посиленню національної ідентичності.

Проблеми, пов'язані зі штучним масовим голодом 1932–1933 рр. в Україні, цілком закономірно перебувають у фокусі науковців доби Незалежності. Л. Гриневич, С. Кульчицький, В. Марочко, В. Сергійчук і чимало інших науковців проаналізували різні аспекти цієї теми [1; 2; 3; 4]. Незважаючи на потужний інформаційно-аналітичний прорив у вивченні радянського злочину та його наслідків для українства, залишається нерозв'язаною ціла низка аспектів. Найдискусійнішим питанням лишаються масштаби жертв Голодомору, адже сьогодні точна кількість загиблих у 1932–1933 рр. не встановлена. За різними оцінками ця цифра коливається від 3 до 12 млн осіб. Точну кількість постраждалих у період 1932–1933 рр. визначити вкрай складно, що зумовлено і недоброчесністю радянської статистики, і неповнотою джерел, і часовою відстанню, і заполітизованістю теми. Зважаючи на таку ситуацію, розвідка має на меті визначити масштаби жертв Голодомору у Вінницькій області. Її досягнення спиратиметься на опрацювання статистичних, мемуарних, усноісторичних джерел.

Вінницька область, як і багато інших регіонів України, серйозно постраждала внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. На її території спостерігався досить великий рівень голоду та страждань майже серед усього населення області.

Мета цієї статті полягає у визначенні кількості загиблих на території Вінницької області внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. у науковій літературі.

За свідченнями документальних джерел, масовий голод в Україні розпочався не в 1932 р. [5, с. 52]. Перші прояви було зафіксовано ще навесні 1928 р., але свого апогею він набув у 1932–1933 рр. У деяких регіонах, зокрема і на Вінниччині, голод протривав включно до 1934 р.

Запровадження паспортного режиму наприкінці 1932 р. по всій території України, який забороняв селянам залишати вимираючі села, прирік десятки тисяч людей на смерть [7, 69]. Так, станом на 1932 р. на території Вінницької області проживало 4 726 400 осіб, у 1934 р. ця цифра зменшилася до 3 598 336 осіб. Різниця досить велика, адже за такий короткий проміжок часу населення області скоротилося на 1 127 761 особу [5, 56]. Зрозуміло, що не всі ці люди загинули внаслідок голоду. Частині все ж таки вдалося втекти за кордон або на території, менш уражені голодом.

За підрахунками В. Петренка у межах сучасної Вінницької області у 1932 р. проживало 2 580 732 осіб, через два роки кількість населення становила 2 049 707 осіб. Отже, за два роки скорочення становило 531 025 осіб [7, 69–70]. Слід узяти до уваги, що ці дані зафіксували приблизну чисельність населення на той період. Особливо це стосується різниці, яка вийшла між 1932–1934 рр. у кількості населення. Цифра в 531 025 тис. загиблих унаслідок голоду 1932–1934 рр. звучить цілком достовірно. Проте не варто забувати про навмисну фальсифікацію смертності серед населення радянською владою. Так, наприклад, у с. Сальник Калинівського району

протягом двох тижнів лютого 1933 р. померли 224 особи, а було зареєстровано лише 48 [6, 42]. І це був не поодинокий випадок.

Існують також інші статистичні дані щодо смертності в період голоду 1932–1933 рр. у Вінницькій області, але вони стосуються не тільки сучасних теренів Вінниччини. Адже станом на 1932 р. область налічувала 69 районів з кількістю населення 5,2 млн осіб, а в 1933 р. фігурувало 63 райони, оскільки декілька з них відійшли до Київської області. Внаслідок цього кількість населення у Вінницькій області становила 4,2 млн осіб. А у липні 1934 р. чисельність населення зменшилася до 3,5 млн осіб, тобто різниця становить 0,7 млн. На думку В. Марочка, загальна кількість загиблих у Вінницькій області в період Голодомору може становити від 810 тис. до 911 тис. осіб [6, 42].

За свідченням багатьох документів радянської влади, що збереглися, голод охоплював багатодітні сім'ї колгоспників та бідняків-одноосібників, у яких були великі сім'ї. Так, наприклад, у спецповідомленні від 17 травня 1932 р. заступника начальника Вінницького обласного відділу ГПУ П. Рахліса секретарю Вінницького облкому КП(б)У М. Алексееву про голодування селян Немирівського району дані про ситуацію були цілком таємні. У повідомленні йшлося про загострення проблеми з продовольством та почастищення випадків гострої форми голодування з напуханням у цьому районі. Особливо акцентувалося на тому, що голодували переважно бідні верстви населення. Так, у с. Рубані голодували і опухли три сім'ї чисельністю 18 осіб, померла одна людина. Відзначалося наростання гострого невдоволення, поширення негативних настроїв, а також активізація девіантної поведінки, наприклад, крадіжок продовольства серед населення Немирівського району [5, 899].

У доповідній записці від 28 квітня 1933 р. начальник Козятинського райвідділу ГПУ Суркін повідомляв секретаря Вінницького обкому КП(б)У Р. Бегайлу про голодування населення Козятинського району. Внаслідок труднощів із постачанням продовольства фактично за місяць, із 15 березня до 15 квітня, у 27 селах унаслідок недоїдання померло понад 400 людей, 150 з яких були діти. Наведені згадки про трупоїдство тварин серед населення, а також про випадки людодїства [5, 1012–1016].

Схожа ситуація прослідковувалася по всій області, в окремих селах ситуація була критичною. Так, у доповідній записці голови комісії по чистці радгоспів Копайгородського району Царькова від 5 лютого 1933 р. секретарю Копайгородського райкому КП(б)У Козейку про голодування жителів села Сугаки йшлося про досить велику смертність. Члени приблизно 25 господарств опухли з голоду, з них троє людей померли 4 лютого. Щодня в Сугаках помирало від 6 до 8 осіб, і кількість померлих із кожним днем тільки збільшувалася. Також у записці наголошено на зниженні виробничого потенціалу Сугацького колгоспу через брак робочої сили. Побіжно згадується про декілька інших колгоспів зі схожою ситуацією, але вони перебували у кращому становищі [5, 964–965].

Свідчення очевидців тих подій показують, що найгірша ситуація була по селах, бо люди жили з того, що самі вирощували, а в них позабирали все, що тільки було можна з'їсти. Безліч людей гинули у власних оселях, на полях, дорогах, лісах. Пригадують, як померлих скидали на вози та везли, щоб поховати, до найближчого цвинтаря або просто у поле. Про ці страшні події згадує Юзефа Вигонюк, яка мешкала біля кладовища і неодноразово бачила, як на возах везли мерців до братської могили, бо копати не було кому. Траплялися випадки, коли ще живих людей кидали на такі підводи та ховали живцем [5, 1038].

Так, у с. Головчинці Жмеринського району у цей період померло 316 осіб, а у смт Браїлів кількість померлих становила 83 людини [5, 206, 207–208]. У с. Комарівці Барського району в 1932–1933 рр. померло 20 осіб, у с. Червоне того ж району кількість загиблих становила 78 осіб [5, 60, 61–62]. Зрозуміло, що кількість жертв у кожному районі та населеному пункті Вінницької області відрізняється, адже в деяких районах та селах голод був сильніший, ніж у інших.

Ганна Чорнолуцька (Коцюруба) з с. Голоки (тепер Іллінці) пригадує, як Яшка і Харитон із похоронною гарбою часто перевіряли спухлі від голоду сім'ї та вивозили мерців. Вона пригадує, як її мати вбрала її однорічну сестру Марусю в сукню, готуючись до похорону дитини, і поклала її на столі на подушці [5, 1043–1044]. Циба Фрасина із с. Біляни Чернівецького району пригадує, як ховали померлих під час Голодомору. Привезли на підводі одну померлу людину,

і поки копали для неї яму, підвозили ще з десяток покійників, так їх усіх разом і хоронили [5, 1061]. Згадує про масові захоронення людей у своїх спогадах Роман Шинрук із с. Степанівка Вінницького району. За його словами людей щодня вивозили у рів на цвинтарі. У такий спосіб там було поховано близько 700 людей [5, 1036].

Згадки про масові поховання загиблих унаслідок голоду 1932–1933 рр. присутні майже в усіх очевидців цих жахливих подій, адже на той момент люди мало не щодня стикалися зі смертю.

Чимало також згадок очевидців про перетин кордону країни, аби знайти хоч якусь поживу. Так, уродженка с. Яришів Могилів-Подільського району Ольга Онисько повідомляла, що у період Голодомору селяни ходили в Молдавію, де був крохмальний завод, відходи виробництва якого і викопували та пекли млинці. На тому полі, за словами односельчан, замерзло і померло дуже багато людей. Спочатку всіх померлих ховали на цвинтарі окремо, проте згодом було викопано одну яму, куди звозили всіх померлих і хто був при смерті [5, 1048–1049].

Також ускладнює визначення кількості загиблих на території Вінницької області фальсифікація документів звітності про смертність, адже для радянської влади статистика смертності серед українського народу була не потрібна, їх цікавила лише народжуваність, що начебто в ці роки зростає. Очевидців тих подій з кожним роком стає все менше, і свідчення, які вони могли б дати, зникають безслідно, а це назавжди приховує відомості про деяких померлих у 1932–1933 рр. від голоду.

Отже, сучасні дослідники схиляються до цифри у півмільйона жертв Голодомору на теренах Вінницької області. Люди гинули цілими сім'ями та селами. Нагадування про моторошні події тих років має спонукати нас не допустити чогось подібного знову на території нашої держави. Кількість загиблих внаслідок Голодомору 1932–1933 рр. потрібно досліджувати та говорити про ці цифри у наукових колах і не тільки. Адже довкола страшного злочину радянської влади існує чимало фейків, у які продовжують вірити не тільки за кордоном, а й самі українці.

Abstract. The article analyzes the number of victims of the Holodomor of 1932–1933 in the Vinnytsia region in the scientific literature. The problem of reflecting the events of the Holodomor in statistical sources and personal eyewitness accounts is studied. By analyzing «dry» statistics and «live» testimonies, various aspects of this tragic event that took place in 1932–1933 are considered. Statistical data provide an objective view of the scale of the Holodomor and its impact on the population of Vinnytsia region. At the same time, the living testimonies of survivors of this terrible event help to recreate the history and suffering of the people who became victims of the Holodomor of 1932–1933.

Keywords: Holodomor, number of victims, Vinnytsia region.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриневич Л. В. Хроніка колективізації та Голодомору в Україні 1927–1933 рр. Київ: Критика, 2008. 552 с.
2. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. Київ: Наш час, 2008. 424 с.
3. Марочко В. Голодомор 1932–1933 рр. Київ, 2007. 64 с.
4. Сергійчук В. Голодомор 1932–1933 років як геноцид українства. Вид. четверте, доп. Вишгород: ПП Сергійчук М. І., 2016. 320 с.
5. Національна Книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Вінницька область / обласна редколегія: голова Л. М. Спірідінова, заступники голови: В. П. Лациба, С. С. Нешик та ін.; автори-упорядники: В. П. Лациба (керівник), В. В. Вижга, П. М. Кравченко, І. П. Мельничук, В. І. Петренко, Р. Ю. Подкур. Вінниця: ДП «ДФК», 2008. 1104 с.
6. Марочко В. Статистика жертв Голодомору 1932–1933 років: історично-демографічний дискурс. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Голодомор 1932–1933 років: втрати української нації»*. (Київ, 4 жовтня 2016 року). Київ, 2017. С. 25–46.
7. Петренко В. Демографічні втрати населення Поділля від Голодомору 1932–1933 років. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Голодомор 1932–1933 років: втрати української нації»*. (Київ, 4 жовтня 2016 року). Київ, 2017. С. 68–72.